

FULD BESKÆFTIGELSE OG LEVE- OMKOSTNINGERNE

AF JØRGEN PEDERSEN

DET er en bekendt Sag, at trods det uhyre Prisfald paa Landbrugets Produkter, som fandt Sted i Aarene 1928—32, og det lave Niveau, hvorpaa Priserne derefter i nogen Tid holdt sig, var Nedgangen i Landbrugets Produktion ikke iøjnefaldende. Naar jeg taler om Produktion, tænker jeg paa Planteproduktionen, ikke paa den dyriske Produktion, hvis Størrelse dels var reguleret udefra (Baconkvotaen), dels maa betragtes som en Slags Industri-virksomhed, hvor Forholdet mellem Raavarepris (Korn og Foderstoffer) og den færdige Vares Pris bliver dominerende for Produktionens Omfang.

Mange har været tilbøjelige til heraf at drage den Slutning, at man indenfor meget vide Grænser kan sætte Landbrugsprodukternes Pris, som man vil, uden at det faar væsentlige produktionsmæssige Følger, ja nogle har endog ment at kunne slutte, at jo lavere man sætter Priserne, desto større Produktion fik man, idet Landbruget, som man udtrykte sig, vilde »producere sig ud af Krisen«. Det er vel navnlig den store Flæskeproduktion i 1932, man her tænker paa. Man forestiller sig ofte, at havde England ikke grebet ind, vilde Produktionen være gaaet over alle Grænser, mens Sandheden er den, at det var det ualmindeligt gunstige Forhold mellem Kornpris og Flæskepris, der fremkaldte den stærke Produktionsudvidelse. Da dette Forhold blev ugunstigt, reduceredes Produktionen. Faktisk tog Nedgangen sin Begyndelse i sidste Halvdel af 1931, mens Englands Importbegrænsning først skete i November 1932.

Hvis denne Opfattelse, at Produktionens Størrelse i Landbruget praktisk talt er uafhængig af Priserne paa Produkterne, ja at

man maaske til og med faar større Produktion ved lave Priser, er rigtig, ligger Forholdene aabenbart særdeles bekvemt for den ikke-landbrugende Del af Befolkningen, ikke mindst i en Fremtid, hvor Staten maa ventes at faa en dominerende Indflydelse paa Prisdannelsen. Den ikke-landbrugende Befolkning vil altid være Flertal her i Landet, og der vil derfor ikke være andet end deres Barmhjertighed overfor den landbrugende Befolkning, som kan faa disse Grupper til at undlade at udplyndre Landbrugerne fuldstændigt.

Paa den anden Side, hvis den nævnte Opfattelse skulde være fejlagtig, vil en Prisfastsættelse, som bygger herpaa, selv om den ikke havde ovennævnte onde Hensigter, kunne faa skæbnesvangre Følger ogsaa for de Grupper, der er interesseret i lave Levnedsmiddelpriser, idet man faar en højst uønsket Indskrænkning af Produktionen. Det maa derfor være vigtigt at tage hele Spørgsmaalet op til Drøftelse.

Udgangspunktet for en saadan Diskussion maa vel være den Grundsætning, at ingen Producent, heller ikke en Landbruger, med sin gode Vilje vil udvide Produktionen, hvis Merindtægten derved er mindre end Merudgiften, og han vil heller ikke undlade at indskrænke Produktionen, hvis de Udgifter, han derved kan befri sig for, er større end de Indtægter, han gaar Glip af ved Indskrænkningen. Dette betyder naturligvis ikke, at en Mand skiller sig af med en Ko, fordi den i et givet Øjeblik ikke kan betale Føden, hvis han skønner, at det paa længere Sigt er fordelagtigt at have den. Med andre Ord: Manden tager Hensyn til Fremtiden og til den paagældende Produktions tekniske Vilkaar.

Det her anførte kan ogsaa udtrykkes saaledes, at Produktionens Størrelse beror ikke paa Priserne paa Salgsvarerne, men paa Forholdet mellem Priser og Omkostninger.

Ud fra dette Synspunkt vil det vise sig betydeligt lettere baade at forstaa den Udvikling, der fandt Sted i 30'erne, og at faa en fornuftig Basis for Fremtidens Landbrugspolitik samt at bedømme de Problemer, som denne giver Anledning til.

For det første maa man erindre sig, at en Landbrugsbedrift er overordentlig kompliceret derigennem, at de enkelte Driftsgrene griber stærkt ind i hinanden. Kreaturbestandens, særlig Hornkvægbestandens Størrelse bestemmer i stor Udstrækning Arealbenyttelsen eller omvendt. Der findes nemlig visse Afgrøder, der kun kan finde Afsætning gennem Kreaturerne. Har man engang

disse Afgrøder — og de kan have visse nødvendige eller dog vigtige Funktioner indenfor Sædskiftet, saa betaler det sig at have en Kreaturbestand af en vis Størrelse, selv om Priserne paa de dyriske Produkter er meget lave. Omvendt: Har man en vis Kreaturbestand, saa er Arealbenyttelsen i væsentlig Grad bestemt, uanset at den Betaling, man faar for Planteproduktionen via Kreaturerne, er meget lav.

I begge Henseender er der Mulighed for en vis Regulering, mere jo større Bedriften er, men det er kun Smaating. Har en almindelig Gaardejer rigeligt med Roer, og gælder dette Landbrugerne i Almindelighed, og har han endvidere bundet sig til en given Mængde Arbejdskraft gennem en vis Periode, vinder han intet ved at skille sig af med en Ko, saalænge Værdien af Mælken kan dække Værdien af Krafftoderet ÷ Gødningsværdien. For en Mand med 30 Køer betyder Besættningens Reduktion med en Ko kun $\frac{1}{30}$, men for en Husmand med 5 Køer $\frac{1}{5}$, og det er da indlysende, at Reduktionen hos den sidstnævnte er langt mindre sandsynlig. Dertil kommer, at mens den »større« Landbruger hyppigt i det mindste har nogen »løs« Arbejdskraft, som han kan befri sig for, hvis det ikke i Øjeblikket kan betale sig at have den, er dette ikke Tilfældet for Familiebruget. Dette har altsaa langt mindre driftsmæssig Tilpasningsevne end det større Landbrug.

Saa meget om Sammenhængen mellem Driftsgrenene, der gør, at en Tilpasning af Produktionen til ændrede Prisforhold tager ret lang Tid, selv om man som enhver anden privat Erhvervsdrivende maa holde sig til det Princip, at Grænseindtægten skal dække Grænseomkostningerne.

Dernæst gælder det, at en stor Del af de Produktionsdispositioner, en Landmand foretager sig, faar Konsekvenser et godt Stykke ud i Fremtiden eller skal baseres paa Begivenheder, der indtræffer ret langt ude i Fremtiden.

Den Landmand, der vil indskrænke sit Kornareal eller sin Svinebestand, fordi Priserne er lave i Dag, handler taabeligt. Hvad det kommer an paa, er Priserne, naar henholdsvis Kornet eller Svinene skal sælges, hvilket varer et Aars Tid. For Hornkvæg maa man vurdere Forholdene 2—3 Aar frem i Tiden.

Intet Under derfor, at Landmændene ikke straks, naar der indtræder et Prisfald, giver sig til at indskrænke Besættninger og ændre Arealbenyttelsen; man maa først tro paa, at Prisfaldet er nogenlunde varigt.

Naar vi nu vil anvende disse Betragtninger paa Forholdene i 30'erne, gælder det vel først af alt om at fastslaa, hvad der faktisk skete i produktionsmæssig Henseende.

Der skete faktisk en Nedgang i det samlede Landbrugsareal paa ca. 40.000 ha fra 1930 til 1932 og en lidt større Nedgang i det samlede Areal i Omdriften. Hertil maa lægges noget for den stadige Tilgang i det samlede Areal, man ellers havde haft, og som maa betragtes som en Langtidstendens. Man vil maaske finde det ret ubetydeligt, at der af et samlet Areal paa 3,2 Mill. ha glider ca. 40.000 ud, men faktisk skal der ret stærke Ting til, før man helt opgiver at anvende et Areal.

Ogsaa i Arealbenyttelsen er der Spor af Produktionsindskrænkning i disse Aar: Korn og Foderroearialet gaar ned, Græsarealet gaar op. Dette er betydeligt mere fremtrædende, naar man i Regnskabsstatistikken betragter de enkelte Størrelsesgrupper, end naar man ser paa Arealtællingens Tal.

Et andet Tegn paa Produktionsindskrænkning er, at Landbruget formindsker sin Anvendelse af Arbejdskraft med ca. 30.000 Hel-aarsarbejdere fra 1929/30 til 1931/32. En Del af denne Nedgang i Arbejdsstyrken kompenseres af en større Arbejdsydelse fra Brugernes Side, men der er dog utvivlsomt Tale om en Nettonedgang i Arbejdsindsats.

I Betragtning af det uhyre Prisfald er dog Produktionsnedgangen alt i alt beskeden. Spørgsmaalet er da: hvorledes gik det med Omkostningerne, var Omkostningsfaldet stort nok til at kompensere en væsentlig Del af Prisfaldet?

Det landøkonomiske Driftsbureau beregner, at Produktpriserne fra 1928/29 til 1932/33 efter et vejet Gennemsnit faldt med ca. 40 %. Dette Tal stemmer nøje med Nedgangen i Bruttoudbyttet, naar Hensyn tages til Kreaturstyrkens Størrelse, og kan vel derfor tages som et nogenlunde korrekt Udtryk for Prisfaldets Indflydelse paa Bruttoindtægten.

Hvorledes nu med Omkostningerne?

Naar man af de tidligere nævnte Grunde holder sig til Plante-produktionen og erindrer, at det, der har Betydning for Produktionsdispositioner paa langt Sigt, som her er Tale om, er Grænseomkostningerne, er det aabenbart særlig to Ting, det kommer an paa, nemlig Arbejdslønnen og Prisen paa Kunstgødning; thi saa længe den sidste Del af Produktionen kan betale den ekstra Gødning og den ekstra Arbejdskraft, som skal indkøbes for dens Op-retholdelse, vil Indskrænkning ikke finde Sted.

Aarslønnen for Karle over 21 Aar incl. Kost og Logis faldt i denne Periode med ca. 20%, for Daglejere paa egen Kost med ca. 12%. Da den sidste Kategori af Arbejdere netop i Kraft af deres relative Dyrhed kom til at spille en mindre og mindre Rolle, og da der til og med var en Overgang til yngre Medarbejdere, kan man maaske regne med, at de 20% er et Minimum for den gennemsnitlige Nedgang i Arbejdslønnen.

Kunstgødningsprisen faldt ligeledes med omtrent 20%.

Grænseomkostningerne ved samme *Produktionsomfang* er altsaa i den nævnte Periode faldet med ca. 20%, mens Produktpriserne er faldet med ca. 40%. Dette skulde bringe en saa stærk Produktionsnedgang, at der gennem den Stigning i Grænseproduktiviteten, som Nedgangen i Anvendelse af Arbejdskraft fremkalder (man formindsker Anvendelsen af Arbejdskraft, hvor den er mindst udbyttegivende), kunde blive Overensstemmelse mellem Grænseindtægt og Grænseomkostninger.

Som vi har set, er Arbejdsanvendelsen og Produktionen ogsaa sunket noget, men det er vel urimeligt at antage, at Produktivitskurven paa det paagældende Afsnit har været saa stærkt synkende, at en Nedgang i Beskæftigelsen paa ca. 30.000 Helaaarsarbejdere eller 6—7% af den samlede Arbejdsstyrke skulde være tilstrækkeligt til at hæve Grænseproduktiviteten med ca. 33%, hvilket maatte være Tilfældet, for at Priserne kunde dække Grænseomkostningerne efter denne Forskydning i Forholdet mellem Løn og Priser.

Til Forklaring paa, at der ikke fremkommer stærkere Nedgang i Produktionen, skal fremhæves følgende:

1) Hensynet til den fremtidige Prisudvikling bevirker, at man opretholder en Produktion med øjeblikkeligt Tab, naar den ventes senere at kunne betale sig.

2) En stor Del af Produktionen foregaar i Bedrifter, hvor der praktisk talt ikke anvendes fremmed Arbejdskraft. Da Brugeren har Valget mellem at arbejde for den Indtægt, som Bruget kan give ham, eller opgive Bedriften, og da der tilmed i den her nævnte Periode paa Grund af Arbejdsløshed uden for Landbruget ikke var Mulighed for at tjene noget paa anden Maade, vil han opretholde Produktionsomfanget næsten uanset Priserne, idet de Udgifter, han kan frigøre sig for ved en Indskrænkning, er ubetydelige. Ja en Udvidelse kan tænkes, fordi den Krone, han faar ind ved forøget personlig Arbejdsindsats paa Grund af hans Fatigdom stiger stærkt i Værdi for ham, naar Priserne falder.

3) En anden betydelig Del af Produktionen foregaar i Brug, hvor der vel anvendes fremmed Arbejdskraft, men hvor det ikke er muligt at tilpasse dens Størrelse, fordi Afskedigelse af en Mand vilde gøre det umuligt at drive Ejendommen paa rationel Maade. Underskudet paa denne Arbejders »sidste« Arbejdstimer maa da bæres som en Nedgang i Brugerens og hans Families egen Arbejdsindtægt.

4) Paa Grund af den store Arbejdsløshed, der herskede i Perioden, gik mange Landmandssønner, der ellers arbejdede ved andre Erhverv, ledige paa Gaardene, og deres Arbejdskraft ved Landbruget kunde betragtes som gratis, idet Faderen alligevel skulde forsørge dem.

Under Hensyn til disse Forhold maa Grænseomkostningerne paa kort Sigt antages at være faldet langt mere end de ca. 20%, hvorved Karlelønnen var sunket, men det ses ogsaa, at det kun var paa kort Sigt, at dette Fald var sket. Paa længere Sigt maa den selvstændige Landbrugers Arbejdsindtægt være lige saa stor som Lønarbejderens Indtægt, da Erhvervet ellers ikke vil faa tilstrækkelig Tilgang af den yngre Generation.

Vi erfarede ogsaa i disse Aar, at Vedligeholdelsen af Driftsmidler indskrænkedes til det mindst mulige, og Nyanskaffelser af saadanne Driftsmidler svandt efter en af mig foretaget Beregning for det samlede Landbrug ind fra 76 Mill. Kr. i 1930/31 til 9 Mill. Kr. i 1932/33 (Studier fra Aarhus Universitets økonomiske Institut Nr. 2, Ejnar Munksgaard, 1938). Paa længere Sigt vilde ogsaa dette føre til Driftens Forfald og en Nedgang i Produktionen. Bygningerne skal ogsaa før eller senere fornyes og vil ikke blive det ved privat Foranstaltning, hvis den dertil nødvendige Kapital ikke kan forrentes med normal Rentefod.

Hvor meget der var forsømt af Ombygninger og Reparationer i 30'erne, antydes af den meget store Reparationsvirksomhed, der fandt Sted under Krigen, skønt det offentlige Tilskud, der blev givet, næppe var tilstrækkeligt til at dække Omkostningsstigningen. Grunden til den stærke Udnyttelse af Tilskudsordningen kan da vanskelig være nogen anden, end at større Reparationer i en Aarrække var blevet forsømt.

Vi kan derfor konkludere, at de meget lave Priser i 1931 og 1932 vel ikke førte til nogen væsentlig øjeblikkelig Produktionsindskrænkning, men at de satte en Proces i Gang, som, hvis de lave Priser var blevet varige, vilde have drevet megen Jord ud af Dyrkning, og samtidig medført en gradvis Overgang til mere eks-

tensive Driftsformer. De Foranstaltninger, som blev truffet for at hæve Priserne, hæmmede denne Udvikling, men var næppe før i Slutningen af 30'erne, da Krigskonjunkturen satte ind, tilstrækkelige til at standse den.

Vi ser altsaa, at ogsaa i Landbruget gælder den Lov, at Betingelserne for, at et givet Produktionsomfang skal blive opretholdt, er, at Omkostningerne dækkes. Saa længe det bestaaende Kapitalapparat: Bygninger, Maskiner, Inventar, kan holde uden væsentlige Fornyelser og Reparationer, er Arbejdslønnen i selve Landbruget, herunder den Indtægt, som de selvstændige Landbrugere vil nøjes med, dominerende. Naar Produktionsapparatet derimod skal fornyes, indtræder Omkostningerne herved ogsaa som Omkostning, og derved bliver det Lønniveauet udenfor Landbruget, som kommer til at indtage en dominerende Plads, idet dette i Hovedsagen bestemmer Prisen paa disse Kapitalgenstande.

Det fremgaar heraf, at jo lavere det kan lykkes at holde Lønnen i Landbruget i Forhold til Lønnen udenfor Landbruget, des billigere Leveomkostninger kan Befolkningen opnaa.

I denne Henseende var man naaet vidt i 30'erne, hvilket fremgaar af omstaaende Tabel, hvor henholdsvis den gennemsnitlige Timefortjeneste og Dagsfortjeneste for Jord- og Betonarbejdere i Provinsen er udregnet i Procent af henholdsvis Time- og Dagløn for »løse« Daglejere paa egen Kost (Sommerlønnen). Landarbejderlønnen er taget fra Det landøkonomiske Driftsbureaus Lønstatistik. Jord- og Betonarbejdernes Løn er taget fra Statistiske Efterretninger. Naar jeg har taget Jord- og Betonarbejderne til Sammenligning, er det, fordi de er den Gruppe udenfor Landbruget, som i Kvalitet svarer nærmest til Landarbejderne, og fordi de ligesom Landarbejderne lever eller kan leve i Landdistrikterne med omtrent samme Leveomkostninger.

Det ses, at Timefortjenesten for Jord- og Betonarbejderne ligger fra 84 til 168 % over Sommerlønnen for Daglejere. Dagsfortjenesten derimod ligger kun fra 44 til 128 % højere for Jord- og Betonarbejderne. Grunden er den, at Landarbejderne arbejder 10 Timer, Jordarbejderne kun 8 Timer pr. Dag. Det kan være tvivlsomt, hvilken af disse Sammenligninger, man skal vælge. Naar man spørger, hvad Arbejdet koster Arbejdsgiveren, skal man vel se paa Timelønnen, ser man derimod Lønnen fra Arbejderens Synspunkt, er det maaske mere rimeligt at betragte Dagsfortjenesten, idet denne er Udtryk for Arbejdernes Indkomst, og det er desuden muligt, at de fleste Arbejdere lige saa gerne vil yde 10

Aar	Jord- og Beton- arb. Timefortj. divideret med Timeløn for løse Daglejere	Jord- og Beton- arb. Dagsfortj. divideret med Dagløn for løse Daglejere	Arbejdsløsheds- procent
1923	184	144	12,7
1924	187	150	10,7
1925	192	155	14,7
1926	192	155	20,7
1927	202	161	22,5
1928	208	166	18,5
1929	204	163	15,5
1930	222	178	13,7
1931	244	195	17,9
1932	268	228	31,7
1933	255	206	28,8
1934	265	211	22,1
1935	232	185	19,7
1936	224	189	19,3
1937	215	172	21,9
1938	219	175	21,4
1939	205	164	18,4
1940	215	171	23,9
1941	196	156	
1942	186	149	

Timer Landarbejde som 8 Timer af det mere ensformige og haarde Jordarbejde. Det er aabenbart det sidste Synspunkt, det her kommer an paa.¹⁾

Som flere Gange nævnt er ikke Daglejere, men derimod ugifte Medarbejdere Landbrugets typiske Arbejdskraft. Her bliver Forholdet imidlertid væsentligt grellere, idet Lønsvingningerne, som vi har set, er meget større. En Sammenligning med Folk udenfor Landbruget er dog vanskeligere, idet Medhjælperne sædvanlig har lange Arbejdskontrakter (et halvt eller et helt Aar), og Kontraktperioden maa da betragtes som en Enhed. I Aarene 1932/33 var Aarslønnen for voksne Medhjælpere (over 21 Aar) indbefattet

¹⁾ I en Diskussion om dette Spørgsmaal er det blevet hævdet, at det ikke i det lange Løb under en Tilstand af fuld Beskæftigelse vil være muligt at opretholde den nuværende Forskel i Arbejdstiden i og udenfor Landbruget. Selv om Arbejdet i Landbruget er mere afvekslende end f. Eks. ensformigt Jordarbejde, vil Landbrugets Folk, hævdes det, ikke i Længden finde sig i at arbejde en Time, efter at andre Folk er gaaet hjem fra Arbejdet. Jeg skal ikke tage Stilling til Spørgsmaalet, men blot bemærke, at jeg i det følgende har regnet med, at den længere Arbejdstid i Landbruget kan opretholdes.

Landmandens Udgift til Kost og Logis ca. 975 Kr. Samtidig tjente Jord- og Betonarbejderne ca. 10 Kr. om Dagen. I 1941/42 var Medhjælpernes Aarsløn steget til 1918 Kr. om Aaret eller med ca. 100 %, mens Jordarbejdernes Løn kun var steget til knap 14 Kr. om Dagen eller med ca. 40 %.

Vi ser altsaa, at Landarbejderlønnen i 30'erne sank meget stærkt i Forhold til Lønnen udenfor Landbruget; vi har ogsaa set, at denne Forskel under Krigen atter er svundet stærkt ind, at Forholdet i 1942 var omtrent som i 1923/24, og hvis vi kunde fortsætte Sammenligningen længere (hvad vi ikke kan, bl. a. fordi der er sket en Ændring i Statistikken over Landarbejderlønnen), vilde det vise sig, at Forskellen er indsnævret endnu mere i Løbet af 1943 og 1944.

Det Spørgsmaal, der bliver afgørende for, om Befolkningen atter kan komme tilbage til det for den saa gunstige Forhold mellem Indtægter og Levnedsmiddelpriser, som vi kendte før Krigen, særlig omkring Midten af 30'erne, er altsaa Spørgsmaalet om, hvorvidt det da herskende Forhold mellem Lønnen i og udenfor Landbruget kan genoprettes.

Dette Spørgsmaal kan nogenlunde besvares ved at betragte Tabellen foran. Kolonne 4 angiver den gennemsnitlige Arbejdsløshedsprocent for Aarene 1923/40, længere har jeg ikke kunnet komme, fordi Arbejdsløshedsstatistikken er ændret, saaledes at en Sammenligning med de foregaaende Aar er vanskelig. Vi finder nu, at Forholdet mellem Jordarbejdernes og Landarbejdernes Løn i 1923 og 24 er omtrent som i 1942. Desværre er vi ikke i Stand til at angive Arbejdsløshedsprocenten for det sidstnævnte Aar, men vi ved, at 1923 og 24 var Aar med særdeles god Beskæftigelse, og at dette ogsaa var Tilfældet i 1942; der var i denne Henseende næppe synderlig Forskel.

Vi ser ogsaa, at i hele den mellemliggende Periode, specielt i 30'erne, laa Arbejdsløshedsprocenten paa et meget højere Niveau, og at det gennemgaaende gælder, at jo højere Arbejdsløshedsprocenten er, desto mere ligger Arbejdsmandslønnen over Landarbejderlønnen.

Den Slutning, vi kan drage af Tallene, synes da at være følgende: Naar der er stor Arbejdsløshed, er Landdistrikternes Unge mindre tilbøjelige til at søge bort fra Landbruget, fordi det er vanskeligt at faa Arbejde udenfor Landbruget, og Arbejdsløshedsrisikoen er meget stor. De vil da konkurrere med hinanden om Pladserne ved Landbruget, og Lønnen for de unge Medhjælpere

falder. Da Organisationen blandt denne Kategori af Arbejdere hidtil har spillet en ubetydelig Rolle, sættes Grænsen for Lønfaldet i Hovedsagen af Chancen for at faa Arbejde udenfor Landbruget og Højden af den Understøttelse, som kan opnaas i Ledighedsperioden.

Da Lønnen for de ugifte Medhjælpere i Landbruget saaledes synker meget stærkt under stor Arbejdsløshed, er det klart, at Lønnen for gifte Landarbejdere ogsaa maa synke, hvis disse ikke skal fordrives helt eller næsten helt fra Landbruget. Dertil kommer, at det i Perioder med stor Arbejdsløshed kan være vanskeligt for den uorganiserede gifte Arbejder i Landdistrikterne at faa saa meget Arbejde, at han kan komme ind i Organisationerne og nyde godt af den ordinære Arbejdsløshedsunderstøttelse i Ledighedsperioder. Da nogle Arbejdere endvidere vil foretrække stadigt Arbejde ved Landbruget, selv om den Indtægt, de derved opnaar, ligger væsentlig under, hvad de kunde opnaa ved tilfældigt Arbejde plus Understøttelse i den resterende Del af Tiden, kan Lønnen synke temmelig stærkt ned.

Vi finder saaledes, at Aarslønnen for faste Daglejere paa egen Kost i 1932/34 var ca. 1300 Kr. (der er regnet med 304 Arbejdsdage, hvoraf 142 Dage til Sommerløn, 36 Dage til Høstløn og 126 Dage til Vinterløn), hvortil maaske skal lægges ca. 300 Kr. for Hus med Have. Den ordinære Arbejdsløshedsunderstøttelse for en Arbejdsmand med 2 Børn i Landdistrikterne var 15 Kr. pr. Uge, aarlig Understøttelse altsaa 780 Kr. Landarbejderens Løn var altsaa 820 Kr. større end det Beløb, han som permanent Arbejdsløs kunde opnaa i Understøttelse. Sættes Timelønnen for Arbejds mænd i Provinsen til 1,20 Kr., bliver Forskellen paa Løn og Understøttelse ca. 42 Kr. pr. Uge, hvilket vil sige, at ved at have Arbejde i knap 20 Uger à 8 Timer til Arbejdsmandsløn og 15 Kr. pr. Uge i Understøttelse i Resten af Aaret vilde han opnaa samme Indtægt som den faste Daglejer ved at arbejde 52 Uger à 10 Timer om Sommeren og noget mindre om Vinteren.

Det er maaske ikke underligt, at nogle foretrak dette, for der var ingen Sikkerhed for at faa de 20 Ugers Arbejde, og nogle fandt det maaske til og med morsommere at arbejde ved Landbruget end at gaa arbejdsløs, selv om Indtægten var omtrent den samme.

Nok saa mærkeligt er det maaske, at Landmændene vilde give en fast Daglejer ca. 1600 Kr. for et Aar, naar Omkostningerne ved at holde en fuldvoksen Karl kun udgjorde ca. 1000 Kr. Der er

heller ingen Tvivl om, at Daglejernes Antal, der aldrig har været stort, svandt stærkt ind i disse Aar, men paa de store Gaarde frembyder de faste Daglejere store Fordele, og paa de mindre Gaarde har man Brug for Daglejere som Ekstrahjælp. Dette sikrer denne Kategori mod helt at forsvinde, selv om den er væsentligt dyrere end anden Arbejdskraft.

Vi har nu set paa Hovedgrundene til, at det gennem en Aar-række var muligt at holde Lønnen i Landbruget langt nede under Lønnen for tilsvarende Arbejdskraft udenfor Landbruget. Betingelsen er, at der er stor Arbejdsløshed udenfor Landbruget, og vi kan deraf slutte, at hvis man virkelig efter Krigen gennemfører det Program, som alle nu synes at have, nemlig at der skal være fuld Beskæftigelse, vil det ikke være muligt at opretholde en saadan Forskel, med mindre man da vil indføre Stavnsbaand, hvad man nogle Gange har gjort Tilløb til.

Det næste Spørgsmaal er da: hvor meget skal Lønniveauet i Landbruget stige i Forhold til Førkrigstiden, for at en Udligning kan ske? Tager vi 1938 som Udgangspunkt, saa finder vi, at Daglejerlønnen indtil 1942, det sidste Aar for hvilket jeg har sammenlignelig Statistik, var steget med ca. 55 % og Medhjælperlønnen med ca. 60 %, mens Lønnen for Arbejdsmænd i Provinsen var steget med ca. 32 %. I dette Aar var sidstnævntes Dagløn imidlertid stadig ca. 50 % højere end Daglejernes Dagløn, og Timefortjeningen var 86 % højere. Pengelønnen for ugifte Medhjælpere var ca. 1400 Kr. Lægges hertil 1500 Kr. for Værdien af Kost og Logis, hvis Medhjælperen selv skulde sørge herfor, faas 2900 Kr. En Arbejdsmand udenfor Landbruget kunde i 1942 med 250 Dages eller ca. 42 Ugers Beskæftigelse tjene ca. 3600 Kr., hvortil kommer ordinær Understøttelse i ca. 8 Uger eller ca. 400 Kr., ialt Indkomst 4000 Kr. eller 40 % mere end Medhjælperens Indtægt paa fuldt sammenlignelig Basis.

Et saadant Forhold kan ikke opretholdes under en Tilstand af varig fuld Beskæftigelse. Naar en ung Mand naar som helst kan faa Arbejde, hvorved han tjener 4000 Kr., til og med i 42 Uger, vil han ikke vedblivende arbejde for 2900 Kr. i 52 Uger. Der er vel en Del af Landbrugets unge, der betragter deres Arbejde i Landbruget som et Led i deres Uddannelse, men der er sikkert tilstrækkeligt mange, der ikke betragter det paa denne Maade, til at deres Bortvandring vil medføre en Lønudligning. Vi maa derfor regne med, at skal Landbruget under varig fuld Beskæftigelse

fastholde sin Arbejdskraft og dermed Produktionen, maatte den Løn, der var gældende udenfor Landbruget i 1942, have betinget en Kontantløn, der var ca. 1100 Kr. større, end den faktisk var, d. v. s. den skulde være ca. 2500 Kr. for et Aar, hvortil kommer ca. 750 Kr. for Landmandens Udgift til Kost og Logis, altsaa ca. 3300 Kr., d. v. s. en Stigning i Landmandens Lønudgift fra 1938 til 1942 paa ca. 135 %, idet Lønnen for Karle over 21 Aar i 1938 indbefattet Kost og Logis udgjorde ca. 1400 Kr. Da Lønnen for Arbejds mænd udenfor Landbruget i 1942 laa ca. 32 % over 1938, vil det altsaa sige, at Lønnen for Landbrugets typiske Arbejdskraft for at en Udligning med Lønnen i andre Erhverv skal finde Sted, skal stige i Forholdet 235 : 132 eller med ca. 78 % eller afrundet 75 % i Forhold til Lønnen i disse andre Erhverv.

Hvilke Konsekvenser vil dette faa for Landbrugsprodukternes Priser? Ja, det er klart, at naar den Arbejdstime eller det Arbejdsaar, som i 1938 kostede Landmanden 100, og som det lige netop betalte sig for ham at lade udføre til denne Pris, fordi den Produktmængde, som var afhængig deraf, havde samme Værdi, nu koster $100 + a$, hvor a er den procentvise Lønstigning, saa maa ogsaa Produktværdien alene som Følge af Lønstigningen stige fra 100 til $100 + a$, hvis Produktionen skal opretholdes uforandret. Da vi nu har fundet, at Lønstigningen for Landbrugets typiske Arbejdskraft skal ligge 75 % over Lønstigningen udenfor Landbruget, vil det sige, at Prisen paa Landbrugsprodukter paa Produktionsstedet i Forhold til Byarbejdernes Indtægter, alt andet lige, maa ligge 75 % højere end i 1938.

Hertil kommer, at Nettoudbyttet i Landbruget før Krigen ikke var tilstrækkelig stort til i det lange Løb at sikre Kapitalapparatets Opretholdelse ved privat Initiativ. Der maa derfor, saafremt man ikke vil paatage sig fra det offentliges Side med visse Mellemrum at tilføre Landbruget Kapital til Reparationer og Nyanskaffelser, ske en yderligere Prisforhøjelse. Tænker man sig, at Nettoudbyttet, for at dette kunde være sket, skulde have været 25 % højere, og at Nettoudbyttet udgjorde $\frac{1}{7}$ af Bruttoudbyttet, skal Priserne altsaa af denne Grund yderligere ligge 3—4 % højere.

Vi har her forudsat, at alt iøvrigt forblev uforandret, men trods uhyre produktionstekniske Fremskridt i Landbruget i den sidste Generation forud for Krigen, er der dog næppe Tvivl om, at Erfaringerne under Krigen har medført yderligere Fremskridt. Hvor meget dette betyder, tør jeg ikke skønne om, men lad os gaa ud fra, at de i hvert Fald er store nok til, at Landbruget for at kunne

opretholde en Produktion som før Krigen kan nøjes med en Prisstigning svarende til Lønstigningen. Vi kommer da til en 75% Stigning i Forhold til Byarbejdernes Lønstigning.

Hvor meget vil dette nu betyde for Leveomkostningerne? Vi maa her huske, at den Prisstigning paa Landbrugsprodukter, hvorom her er Tale, ikke kan forblive uden Betydning for andre Priser i Samfundet, selv om Lønnen udenfor Landbruget er konstant. Lad os f. Eks. tænke os, at vi havde foretaget den her drøftede Udligning af Lønnen i 1938. Da Danmark jo ikke kunde ændre noget paa Markedsforholdene i Udlandet, vilde man kun kunne tilvejebringe den Prisstigning paa Landbrugsprodukter, som Lønstigningen krævede, ved at hæve Vekselkurserne proportionalt med Stigningen i Landarbejderlønnen eller ved at træffe ækvivalente handelspolitiske Foranstaltninger.

I første Tilfælde er det klart, at ogsaa Prisen paa alle Importvarer maatte stige proportionalt, og dermed vilde ogsaa Prisen paa disses indenlandske Substituter blive paavirket. I sidste Fald vilde Resultatet vel i Hovedsagen blive det samme, idet eventuelle Eksportpræmier formentlig maatte finansieres af Importafgifter eller, hvis de finansieredes paa anden Maade, betyde en Fjernelse af Indtægt i Form af Skatter fra Borgerne, hvilket vilde være i grove Træk ækvivalent med en Prisstigning af samme Størrelse som den, man vilde faa ved at tilpasse Vekselkurserne. Jfr. min Bog: Pengeteori og Pengepolitik, Nyt Nordisk Forlag, København 1944, S. 190 ff.

Idet vi nu foreløbig ser bort fra Produktionslivets Reaktion overfor en saadan indenlandsk Prisforskydning, bliver Spørgsmaalet: hvorledes vilde en 75% Stigning i Prisen paa Im- og Eksportvarer i 1938 have paavirket Leveomkostningerne?

Svaret kan nogenlunde findes i min i 1940 udgivne Studie: Vekselkursernes Indflydelse paa Leveomkostninger, Indtægt og Produktion (Munksgaards Forlag). Undersøgelser, som jeg deri har gjort Rede for, viser, at efter Erfaringerne i de 11 Aar 1929—1939 vil det sædvanlige Leveomkostningsindeks (Pristallet) stige med ca. $\frac{1}{4}$ % for hver Procent, Gennemsnittet af Im- og Eksport stiger. 75% Stigning i disse Priser vil da betyde en Stigning i Leveomkostningerne paa $\frac{1}{4}$ heraf eller omtrent 19%.

Som ligeledes paavist i den nævnte Publikation samt i min ovenfor omtalte Bog kan Vekselkursstigningen eller de dermed ækvivalente handels- evt. finanspolitiske Indgreb ikke lade Produktionen urørt.

Idet vi nu for Enkeltheds Skyld tænker os Tilpasningen foretaget udelukkende via Vekselkursen, vil det ses, at alt eftersom man forhøjer Vekselkursen, Lønnen udenfor Landbruget konstant, vil det blive fordelagtigt at erstatte større og større Mængder importerede Varer med hjemmeproducerede Varer. Importen vil altså blive formindsket og dermed det Beløb udtrykt i fremmed Valuta, som udkræves til at betale den. Dette vil atter sige, at den Landbrugsproduktion, som skal til for at skaffe dette Valutabeløb, kan være mindre end før, dette ogsaa fordi det er muligt, at Industrieksporten som Følge af de stegne Vekselkurser kan stige. Dette betyder atter, at hvis Beskæftigelsen skal være konstant, behøver Landbrugspriserne eller Vekselkursen ikke at stige proportionalt med Lønstigningen i Landbruget; det er tilstrækkeligt at den stiger noget mindre, hvor meget beror paa de Betingelser, hvorpaa Erstatningsproduktionen kan finde Sted, hvilket ogsaa bestemmer, hvor meget Landbrugsproduktionen kan reduceres.

Imidlertid maa det erindres, at den Lønudligning, vi diskuterer, tænkes at være en Følge af en stærkt forøget Beskæftigelse, der fremtvinger den. Hvis denne forøgede Beskæftigelse er tilstrækkelig til at møde den Efterspørgsel efter Arbejdskraft, som kommer fra den Produktion, der skal erstatte en Del af de fordyrede Importvarer eller tjene til Udvidelse af Industrieksporten, bliver der ikke Tale om at trække Arbejdskraft fra Landbruget og altså heller ikke om Prisstigning, som er mindre end Lønstigningen.

Hvordan dette Forhold vil komme til at ligge, lader sig ikke forudsige, men mig forekommer det højst usandsynligt, at en Forøgelse af Beskæftigelsen, der paa engang skal absorbere den store Ledighed, vi havde før Krigen, og Befolkningsstiltvæksten i de forløbne Aar, skulde gøre det fordelagtigt at udnytte Landbrugsjorden mindre intensivt end før Krigen. Det er vel mere nærliggende, at det modsatte bliver Tilfældet.

Ved de hidtidige Ræsonnementer er jeg gaaet ud fra, at de tekniske Betingelser iøvrigt holder sig uforandret fra Tiden før Krigen. Det er ikke sandsynligt, at en saadan Forudsætning holder Stik. Hvad angaar det almindelige tekniske Stade, da er Meningerne stærkt delte, nogle mener, at Desorganisationen Verden over under Krigen er saa stor, at Produktiviteten i en lang Overgangsperiode efter Krigen bliver meget lav, andre mener, at det vil vise sig, at Teknikken er skredet saadan frem under Krigen, at dette kan neutralisere eller mere end neutralisere det Krav om

Arbejdskraft, som Genopbygningen stiller. Jeg hælder selv til denne sidste mere optimistiske Tro.

Et andet Spørgsmaal, som spiller en meget stor Rolle for os, er Betingelserne for Udenrigshandelen. Det er klart, at jo gunstigere de er for os, desto lavere Vekselkurser og dermed Priser kan vi holde. Men ogsaa dette ligger helt hen i det uvisse.

Der er imidlertid et prissænkende Moment, som man kan regne nogenlunde sikkert med her i Landet. Naar hele Befolkningen skal beskæftiges, kan Rentefoden efter al Sandsynlighed være væsentlig lavere, end den var før Krigen. Det er næppe urimeligt at regne med, at vi i Stedet for en Rentefod paa 5 % som før Krigen kan have en Rentefod paa 4 %. Dette vil betyde, at Boligudgifterne set i Forhold til Lønnen kan sænkes med vel i det mindste 15 %. Ogsaa adskillige andre Priser vil kunne ligge noget lavere som Følge af en saadan Rentesænkning. Det gælder ogsaa Landbrugspriserne. Alene den nævnte Nedgang i Boligudgifterne vil bevirke en Nedgang i de samlede Leveomkostninger paa ca. 2 %. Maaske kan Nedgangen i andre Priser som Følge af Rente-faldet beløbe sig til andre 2 %.

Da det *ikke* er muligt at vide noget sikkert om de forskellige Forhold, der efter Krigen bestemmer Arbejdets Produktivitet, vil det være rimeligt at nøjes med at betragte Konsekvenserne af den her omtalte Lønudligning under den Forudsætning, at Landbrugsproduktionen skal opretholdes uforandret, og at man kan se bort fra den Stigning i Priserne, som normal Forrentning af Kapitalapparatet vilde kræve.

Regnskabet kan da i grove Træk gøres saaledes op:

1. ca. 300.000 Lønarbejdere i Landbruget faar deres Indtægt hævet med ca. 75 % relativt til andre Arbejdere.
2. Et stort Antal Arbejdere, maaske 250.000, der før havde sporadisk Beskæftigelse eller var permanent ledige, faar meget stærkt forøgede Indtægter. Hvor meget beror paa den Udstrækning, hvori de tidligere var beskæftigede. De permanent arbejdsløse faar vel mindst fordoblet deres Indtægt.
3. Et stort Antal Personer: Enker, fraskilte, mere eller mindre invalide, vil faa deres Indtægt stærkt forøget, dels fordi den store permanente Arbejdsløshed har bevirket, at disse aldeles uorganiserede Grupper Løn presseses stærkt ned og derfor under en Tilstand af fuld Beskæftigelse vil stige, dels fordi Arbejdsmulighederne bliver større. Hvor stort et Antal

Personer, det drejer sig om, tør jeg ikke sige, men da det ikke alene gælder det ret store Antal, der er uden ordinær offentlig Understøttelse, men tillige mange, der oppebærer saadan Understøttelse, saasom Invalide- og Aldersrentenydere, bliver det et meget stort Tal.

4. Da vi jo har benyttet Lønniveauet for Arbejdere udenfor Landbruget som Maalestok, faar vi en Gruppe paa omkring 700.000 Arbejdere og Funktionærer, som før Krigen var fuldt beskæftigede eller ikke kendte anden Arbejdsløshed end Sæsonarbejdsløshed, hvis Pengeindtægt betragtes som uforandret, naar de øvrige Grupper Indtægt stiger som anført.
5. Ca. 170.000¹⁾ selvstændige Landmænd faar deres Indtægt meget stærkt forøget og det af flere Grunde: Produktpriserne maa som nævnt stige nogenlunde proportionalt med Landarbejderlønnen, hvis Produktionen i Landbruget (hvad vi her forudsætter) skal holdes paa samme Niveau som før Krigen, d. v. s. Bruttoindtægten stiger proportionalt med Lønnen. De fleste af Driftsomkostningerne incl. beregnet Løn til Landbrugeren for hans egen og Familiens Arbejde stiger ogsaa proportionalt. Nogle af Driftsomkostningerne, f. Eks. Vedligeholdelse, stiger dog mindre end proportionalt, idet Lønnen udenfor Landbruget jo tænkes uforandret. Lad os imidlertid se bort herfra og for Nemheds Skyld regne med, at alle Omkostninger eksklusive Skatter stiger proportionalt med Lønnen og Bruttoindtægten. Man faar da, at Indtægten af den gæld- og skattefri Ejendom stiger proportionalt med Lønnen.

Lad os se paa, hvorledes dette vil paavirke en Ejendom af Gruppen 20—30 ha.

¹⁾ De ovenfor angivne Tal er meget usikre. De her benyttede stærkt afrundede Tal er fremkommet paa følgende Maade:

Antal Helaarsarbejdere i Landbruget opgjordes i 1940—41 til ca. 470.000, hvoraf Brugernes Arbejde udgjorde ca. 170.000, Antal »Arbejdere« altsaa ca. 300.000. Efter Statistisk Aarbog fandtes der 1940 ca. 345.000 Funktionærer samt 917.000 Arbejdere (uden Husassistenter). Trækkes de 300.000 Helaarsarbejdere fra sidstnævnte Tal, faas 617.000 Arbejdere udenfor Landbruget, og regnes det, at 60 % heraf ikke kender anden Arbejdsløshed end normal Sæsonarbejdsløshed, faas 370.000. Lægges hertil de 345.000 Funktionærer, faas 715.000, mens Resten, ca. 250.000, skulde være udsat for Arbejdsløshed udover Sæsonarbejdsløshed. De to sidstnævnte Tal er sandsynligvis væsentligt for store, da Folk, som er ude af Erhverv eller dog har meget lidt Forbindelse med Erhvervet, kan have opgivet deres tidligere Erhverv.

	1938/39	Efter Krigen
Bruttoudbytte, Kr. pr. ha	637	1115
Driftsomkostninger ÷ Skatter, Kr. pr. ha..	517	905
Forskel, Kr. pr. ha	120	210

Vi ser, at det Beløb, der bliver til overs, efter at Driftsomkostningerne, incl. Familiens Egenløn, er betalt, stiger med 90 Kr. pr. ha. Jeg er gaaet ud fra, at der er sket tekniske Fremskridt under Krigen i en saadan Udstrækning, at Netto-udbyttet af denne Grund stiger saa stærkt, at Forrentning af den til Virksomheden nødvendige Kapital kan finde Sted. Er dette ikke Tilfældet, maa Stigningen i Produktprisen være saa meget større, at Kapitalapparatet kan forrentes.

Vi kan derfor gaa ud fra, at de 90 Kr. pr. ha, som Sammenstillingen ovenfor viser, er Stigning i Jordrente hidrørende fra, at de to Løn niveauer, det i Landbruget og det udenfor, er udlignet.

Dette Beløb kan inddrages af det offentlige gennem en Forøgelse af Ejendomsbeskatningen, uden at Besidderens Formuestilling forrykkes, han vil tværtimod faa en Formueforøgelse derved, at det Beløb, der bliver til Forrentning af Realkapitalapparatet i Sammenligning med Førkrigstiden nødvendigvis maa forøges, hvis Kapitalen ved privat Initiativ skal holdes intact. Endvidere vil hans Arbejdsindtægt, som vi har set, blive forøget med 75% ganske som Arbejderens.

Inddrages de ovennævnte 90 Kr. pr. ha ikke af det offentlige, vil Ejendommene efterhaanden stige i Pris med Beløbets kapitaliserede Værdi. Den tilfældige Besidder vil derigennem faa en Formueforøgelse, men den næste Generation af Landmænd vil komme til at betale Beløbet til den private Kreditor i Stedet for til det offentlige¹⁾.

¹⁾ Det er ikke her Meningen at komme ind paa Skattespørgsmaalet, men det forekommer mig, at den nuværende Ejendomsbeskatning er i højeste Grad irrational. Dens to Hovedfejl er 1) at den lignes paa Kapitalværdien i Stedet for paa Afkastningen, 2) at Kommuneskatten lignes efter Behov og altsaa svinger med dette og ikke med Afkastningen. Hvis en Udligning som den drøftede finder Sted, burde man benytte Lejligheden til at ophæve disse Skatter og erstatte dem med en Skat, der foruden den i Øjeblikket værende Skattebyrde omfatter den Stigning i Jordrenten, som Udligningen medfører. Dette Beløb bør derefter fikseres i Forhold til Afkastningen pr. 1000 Kr. skattefri Jordværdi som hørende til en almindelig Bondegaard i middelgod Kultur, f. Eks. maalt med 3 eller 5 Aars Gennemsnit af denne Afkastning efter en tilpas omfattende og repræsentativ Regnskabsstati-

6. Et stort Antal Mennesker, der, før man gik over til den fulde Beskæftigelses Politik, ernærede sig som Smaahandlende og Smaahaandværkere, vil gaa over i Arbejdernes Rækker. Dermed vil ikke blot disse, men ogsaa de tilbageblevne faa deres Indtægt forøget. Tilbage bliver noget over 100.000 større selvstændige Næringsdrivende, der paa lidt længere Sigt vil bevare deres Indtægt uforandret, men til at begynde med vil faa den forøget, fordi den mere stabile Beskæftigelse vil muliggøre en bedre Kapacitetsudnyttelse. Dette vil dog senere kunne omsættes til lavere Priser.
7. En Gruppe bestaaende af ca. 150.000 Rentierer, Pensionister, Legatnydere og Aftægtsfolk vil i Hovedsagen bevare deres Indtægt, dog kun saafremt Rentefoden er uforandret.
8. For alle Grupper vil Leveomkostningerne stige; jeg har under de gjorte Forudsætninger anslaaet denne Stigning til ca. 19%, men man har naturligvis Lov at haabe, at den bliver mindre.
9. Grupperne 1—3 samt 5 og Dele af 6 opnaar en klækkelig Forbedring af Levestandarden, Gruppe 1 og 5 paa andres Bekostning, Grupperne 2, 3 og Dele af 6 først og fremmest gennem Produktionens Forøgelse, idet de kommer i Arbejde. Resten af Befolkningen bevarer indtægtsmæssigt status quo, men Leveomkostningerne stiger som ovenfor nævnt.
10. Denne Stigning i Leveomkostningerne behøver dog ikke at betyde en Forringelse af Levefoden hos de Grupper, hvis Indtægt ikke forøges. Der er den Mulighed, at Udgiften til Skatter og Kontingenter formindskes. Vi har set, at den Stigning i Jordrenten paa godt 200 Mill. Kr., som blev en Følge af, at Løn- og Pristilpasningen, kunde inddrages i det offentlige Kasser uden at krænke nogen Interesse. Stigningen i den landbrugende Befolknings Indtægter vil andrage ca. 550 Mill. Kr., og hertil kommer en Stigning i Nationalindtægten, der maaske kan anslaaes til 7—800 Mill. Kr. som Følge af forøget

stik. Den samlede »Jordværdi« fastlægges een Gang for alle, men der foretages med f. Eks. 20 Aars Mellemlum en Omfordeling af Jordværdien efter de Bonitetsforskydninger, som Udviklingen har medført.

Da 1 ha i det Regnskabsmateriale, som er benyttet i Eksemplet ovenfor, omtrent svarer til 1000 Kr. Jordværdi efter 1936's Vurdering, kan man regne ud, at det offentlige ved en Inddragning af den nævnte Forøgelse af Jordrenten vilde faa en aarlig Indtægt paa over 200 Mill. Kr.

Beskæftigelse, altsaa en samlet Stigning i Nationalindtægten paa ca. 1200—1300 Mill. Kr. Dette vil med Førkrigstidens Skattesatser sandsynligvis give en Stigning i det offentlige Indtægter paa mindst 300 Mill. Kr. Lægges hertil sparet offentlig Understøttelse paa Grund af Arbejdsløshedens Forsvinden, maaske 150 Mill. Kr., faar man forøgede offentlige Indtægter og sparet Understøttelse til et Beløb paa 650 Mill. Kr.

Dette Beløb udgør over Halvdelen af det offentlige daværende Udgifter, og en tilsvarende Skattelettelse vil da med uforandrede Udgifter iøvrigt kunne finde Sted. Dertil kommer Nedgangen i Arbejdernes Kontingenter til Arbejdsløshedsunderstøttelse. Tænker vi os f. Eks. Posten Skatter og Kontingenter paa Pristalsbudgettet, som det var i 1938, halveret, hvilket let vil kunne lade sig gøre, betyder det en Udgiftsnedgang paa ca. 7% af hele Budgettet. Da det næppe er nødvendigt at reducere Skatterne paa store Indtægter i samme Grad som for smaa, vil man paa en almindelig Arbejders Budget kunne naa endnu større Reduktion, maaske 9—10%.

Paa denne Maade skulde man kunne naa til, at Lønudligningen medførte en Nedgang i Realindtægten i Sammenligning med før Krigen paa 9—10% for de Arbejdere og andre tilsvarende Grupper, hvis Indtægt ikke forhøjes.

Der er ingen Tvivl om, at dette Fald i Reallønnen, der som paavist er forbundet med fuld Beskæftigelse, vil skabe et saare vanskeligt socialt Problem. Ganske vist vil store Dele af Befolkningen og netop i Hovedsagen den Del, som har været daarligst stillet, opnaa en meget stærk Forbedring af Levestandarden, men den store Gruppe af Befolkningen, Arbejdernes og Funktionærernes Middelstand, der ikke faar sin Indtægt forøget, vil føle sig stærkt forurettet, og da det netop er den politisk set mest indflydelsesrige Gruppe, har dens Klager uhyre stor Vægt.

Dertil kommer, at de Grupper, der vil vinde ved Forøgelsen af Beskæftigelsen og den deraf følgende Lønudligning, ikke desto mindre vil give Tilslutning til Lamentationerne over de høje Leveomkostninger og stille sig bag politiske Krav i den Anledning.

Situationen er saa meget værre, som ingen af Lønarbejdernes Førere synes at have Øje for de Forhold, som her er nævnt. Man synes at gaa ud fra som givet, at naar Krigen er forbi skal Leveomkostningerne synke tilbage til det samme Forhold til Lønnen som før Krigen eller til et endnu gunstigere. Man har jo til og

med under Krigen stillet Krav om fuld Kompensation for Prisstigningen og mener, at det er de under Besættelsen herskende politiske Magtforhold, der har hindret dette Kravs Gennemførelse. Efter Krigen skal alt dette blive anderledes. Samtidig stemmer man i med fuld Kraft i Koret om fuld Beskæftigelse og Forbedring af de lavestliggende Lønninger. Alt forberedes til om muligt at opretholde den stærke Efterspørgsel efter Arbejdskraft, som vi har haft i det sidste Par Aar, og den Lønudligning, som dette faktisk har medført.

Lad os nu tænke os, at man fører denne Politik ud i Livet. Det vil da vise sig, at Leveomkostningerne ikke falder i den Udstrækning, man havde ventet. Hvad sker saa? Der vil da blive rejst Krav om Kompensation gennem Lønforhøjelser, og under de til den Tid herskende Forhold vil det blive vanskeligt at modstaa saadanne Krav. Vi faar da yderligere Prisstigning og nye Lønkrav, d. v. s. vi kommer ind i den Tilstand, man sædvanlig betegner som Inflation.

Da Inflation før eller senere fører til Pengevæsenets Ødelæggelse og dermed tvinger Samfundet tilbage til naturaløkonomiske Tilstande med alle disses Ulemper for Produktionen, opstaar følgende Spørgsmaal:

1) Gives der noget Middel til at undgaa Inflation under de ovenfor omtalte Omstændigheder?

2) Hvorledes kan Inflationen bringes til Ophør, inden Pengeøkonomien har taget alvorlig Skade, naar den er kommet i Gang?

ad 1) Det første, man tænker paa at gøre, er at søge at holde Priserne nede gennem offentlige Tilskud til Producenterne, saaledes som det paa visse Omraader er sket under Krigen. Dette vil dog paa lidt længere Sigt nødvendiggøre Opkrævning af Skatter paa de brede Befolkningslag til Financiering af Tilskudene, da Efterspørgselen ellers vil blive for stor og maa holdes nede ved en alt omfattende Rationering, hvilket netop er Udtryk for en Indskrænkning af Pengeøkonomien. Om denne Vej er farbar, beror da paa, om Folk lettere tolererer en given Reduktion af Levestandarden, naar den kommer til dem i Form af forhøjede Skatter end i Form af forhøjede Priser.

Det er muligt, at dette virkelig i en Periode er Tilfældet. Indførelsen af det »skrællede« Pristal under Krigen synes at tyde paa, at man har været inde paa denne Tanke. I saa Fald kan man ved en saadan Tilskudspolitik vinde en Del Tid og haabe

paa, at et eller andet i Mellemtiden vil vise sig, f. Eks. gunstige Vilkaar for Udenrigshandelen, lavere Omkostninger gennem det almindelige tekniske Fremskridt e. l. Selve Tilskudspolitikken virker dog rimeligvis forstyrrende paa Produktionen og fører altsaa i modsat Retning.

Udebliver imidlertid saadanne stærke tekniske Fremskridt, vil denne Vej hurtig være spærret, for det er ikke sandsynligt, at Folk i Længden vil lade sig narre paa denne Maade.

En anden Udvej, som man maaske vil forsøge, er at bryde med Programmet fuld Beskæftigelse og søge tilbage til de tidligere Tilstande. Jeg tør ikke sige, at det ikke vil lykkes at skabe nogenlunde Ro ad denne Vej, men det forekommer mig ikke sandsynligt, thi de Grupper, som har oplevet Fordelen ved fuld Beskæftigelse, vil næppe med samme Taalmodighed paany finde sig i Lediggang og karrig Understøttelse, særlig da det er blevet et almindeligt Dogme, at Staten kan indrette Forholdene saaledes, at der er Arbejde og Fortjeneste til alle. Det er heller ikke sikkert, at de meget store Grupper, der har nydt godt af Lønudligningen, med samme Taalmodighed vil finde sig i at gaa ned i Løn i Forhold til andre.

En tredje Mulighed er at søge at faa de nævnte Grupper til at forstaa, at den relative Nedgang i deres Levestandard alene hidrører fra, at andre store Grupper har faaet deres Indtægt klækeligt forøget, at dette er retfærdigt, og at man til og med er sluppet meget billigt til at øve denne Retfærdighed, idet en Del af det, disse Grupper har faaet, har kunnet dækkes ved den i Kraft af den forøgede Beskæftigelse opnaaede Produktionsforøgelse.

ad 2) Her er de samme Muligheder som drøftet under (1) plus een, nemlig den, at selve Inflationen skulde føre til Forstaaelse af, at det ikke, medmindre de tekniske Muligheder stærkt forbedres, er muligt paa en Gang at give $\frac{1}{4}$ af Befolkningen en meget stærk Forbedring af Levestandarden, uden at de øvrige maa give Afkald paa noget.

Sandsynligheden for, at den Forstaaelse, som er nødvendig, for at Konflikt skal kunne undgaas, kan opnaas, er vel ikke meget stor. Vi kan haabe paa, at den stærke Økonomisering og Udvikling af nye Hjælpekilder, som Krigen paa mange Omraader har fremtvinget, til Trods for de uhyre Genopbygningsopgaver dog kan føre til en saa hurtig Velstandsforøgelse, at en Løsning af Konflikten kommer ad denne Vej eller dog, at Udviklingen gør Løsningen lettere.